

Ὁ ἀντίκτυπος τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνόδου στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*

MARIA BRUN*

Μεταξὺ 24ης καὶ 26ης Μαΐου 2014, ὁ Πάπας Φραγκίσκος, Ἐπίσκοπος Ρώμης, καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, Ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ρώμης, μετέβησαν στοὺς Ἅγίους Τόπους¹ γιὰ νὰ τιμήσουν τὴν 50ῆ ἐπέτειο τῆς συναντήσεως τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ΄ καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα, καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἀνανεώσουν τὶς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐκεῖ ἀκριβῶς ποῦ βρίσκεται «τὸ λίκνο τοῦ χριστιανισμοῦ». Τὸ προαναφερθὲν γεγονός ὑπῆρξε καθοριστικῆς σημασίας, διότι ἐπρόκειτο γιὰ τὴν πρώτη συνάντηση ἔπειτα ἀπὸ 1000 καὶ πλέον ἔτη, γιὰ τὴν πρώτη φορὰ ποῦ οἱ Προκαθήμενοι τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας συναντήθηκαν πρόσωπο μὲ πρόσωπο. Τὸ χαρμόσυνο αὐτὸ γεγονός ὑπῆρξε ταυτοχρόνως μία πράξη μεταστροφῆς, μεταμέλειας καὶ νέας ἀρχῆς. Ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ συνεπαγόμενη μετάνοια, ἡ ὁποία ἐμφορεῖτο ἀπὸ τὸ πασχάλιο πνεῦμα, ἀνακάλεσε στὴν μνήμη τῆς Ἐκκλησίας τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «...ἵνα καθὼς ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς περιπατήσωμεν εἰς νέαν ζωὴν»². Ἡ 5η καὶ 6η Ἰανουαρίου 1964 ὑπῆρξε ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση, χάριν τῆς ὁποίας στάθηκε δυ-

* Βάσει τῆς εἰδίκευσίς μου στὴν ὀρθόδοξη θεολογία –μὲ τίτλο τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς *Orthodoxe Stimmen zum II. Vatikanum. Ein Beitrag zur Überwindung der Trennung* (1988) (Ὁρθόδοξες φωνὲς γιὰ τὴν Β΄ Βατικάνεια Σύνοδος. Μία συμβολὴ γιὰ τὴν ὑπέρβαση τοῦ διχασμοῦ), τὴν ὁποία συνεπέβλεπε καὶ ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς Παπανδρέου– καὶ τῆς μακρόχρονης παρουσίας μου, μὲ τὴν ιδιότητα τῆς ἐπιστημονικῆς συνεργάτιδος ἐπὶ θεολογικῶν θεμάτων, στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης, συνέταξα τὸ παρὸν ἄρθρο.

** Ἡ Maria Brun εἶναι Δρ. Θεολογίας, πρώην ἐπιστημονικὴ συνεργάτις στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης.

1. <http://w2.vatican.va/content/francesco/de/travels/2014/documents/papafrancesco-programma-terra-santa-2014.html> (01.04.2014).

2. Πρὸς Ρωμαίους 6:4.

νατή, λίγο αργότερα, στις 7 Δεκεμβρίου 1965, ή εκατέρωθεν άρση των αναθεμάτων. Το ιστορικό τουτο γεγονός ένδυνάμωσε την συνέχεια του «Διάλογου τής Ἀγάπης»³ και άνοιξε τον δρόμο για τον «Διάλογο τής Ἀλήθειας», ό όποιος έγινε γνωστός με την μορφή των επίσημων θεολογικών διαλόγων μεταξύ των Ἐκκλησιών και των εκκλησιαστικών κοινοτήτων⁴. Όλες αυτές οί στιγμές, που ήταν μεγίστης σημασίας για την οικουμένη, συνοδεύτηκαν από τις εργασίες τής Β΄ Βατικάνειας Συνόδου (1962-1965) και, πράγμα έξόχως σημαντικό, ύποστήριξαν την οικουμενική της διάσταση. Επιπλέον, τα γεγονότα αυτά συνέβαλαν, ώστε να καταστεί δυνατή ή συμμετοχή Ὁρθόδοξων παρατηρητών στην Σύνοδο και ένέπνευσαν τα κείμενα εκείνα τής Συνόδου, ή 50ή επέτειος των όποίων εορτάσθηκε στις 21.11.2014: τó περί Ἐκκλησίας Σύνταγμα «*Lumen Gentium*», τó περί Ἀνατολικών Καθολικών Ἐκκλησιών Διάταγμα «*Orientalium Ecclesiarum*» και τó περί Οἰκουμενισμοῦ Διάταγμα «*Unitatis Redintegratio*».

Ἡ σύγκληση τής Συνόδου

Για την Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ή Β΄ Βατικάνεια Σύνοδος συνιστᾶ όρόσημο, ένα γεγονός που εξέπεμψε άκτίδα ελπίδας σε όλόκληρο τον χριστιανικό κόσμο. Τό άπελευθερωτικό μήνυμα του «aggiornamento», τó όποιο αναγγέλθηκε με έναν πρωτόγνωρο έως τότε τρόπο, κατόρθωσε να φτάσει και στους όπολοιπους χριστιανούς, οί όποιοι έτειναν εδύκοον οῦς. Κατά την –άναπάντεχη– σύγκληση τής Συνόδου, ελήφθη συνειδητᾶ ή άπόφαση αὐτή να μην άποτελέσει συνέχεια τής Α΄ Βατικάνειας Συνόδου, ή όποία, τó έτος 1871, είχε άναβληθεῖ «*sine die*». 100 χρόνια μεσολαβοῦσαν μεταξύ των δύο Συνόδων, ένας όλόκληρος αἰώνας, ό όποιος, συνεπεία των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, είχε αλλάξει σε τέτοιον βαθμό τον κόσμο, ώστε σε τίποτε πλέον δέν θύμιζε τον παλαιό. Θα ήταν πράγματι άναχρονιστικό εάν είχε έξεταστῆ τó ένδεχόμενο τής άναηπλάφησης των εκκρεμοτή-

3. Πρβ. *Tomos Agapis. Dokumentation zum Dialog der Liebe zwischen dem Hl. Stuhl und dem Ökumenischen Patriarchat 1958-1976*, (έκδ. εις μνήμην όπό PRO ORIENTE, Βιέννη), Ἰνσμπρουκ-Βιέννη-Μόναχο 1978.

4. Πρβ. τούς τέσσερις τόμους: *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, (έκ. όπό Harding Meyer κ.ά.), Paderborn 1983, 1992, 2003, 2012.

των τῆς προηγούμενης Συνόδου. Ὅμως ὄχι· ὁ Πάπας Ρονκάλι, στίς ἐπὶ σειρά ἐτῶν περιοδεῖες του, εἶχε γνωρίσει καλά τὸν κόσμον, ἰδίως τὶς ἀνατολικές χώρες καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοσιν⁵. Εἶχε γνώση τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν ἐλπίδων τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τὶς ἀξίες καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ εἶχε συνείδηση τῶν πληγῶν καὶ τῆς ἀναγκαίας συμφιλίωσης, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτευχθεῖ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισὺ τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Πρὸς ἐκπληξὴν ὀλόκληρου τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κόσμου, ἀνήγγειλε, μόλις τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἐκλογὴν του, τὴν διεξαγωγὴν Συνόδου, ἡ ὁποία συγκλήθηκε τὸ 1962 καὶ ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς Β΄ Βατικάνεια Σύνοδος. Ὁ χαρακτῆρας τῆς Συνόδου αὐτῆς δὲν ἦταν μεταρρυθμιστικός, ἐπιδιώξῃ τῆς ὑπῆρξε ἢ ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ σὲ πλήρη ἀντιστοιχία μὲ τὴν χριστιανικὴ παράδοσιν – μὴν ἀγνοώντας, ὡστόσο, τὶς ἀνάγκες μιᾶς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ κατώφλι μιᾶς νέας χιλιετίας. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ βλέμμα τῆς Συνόδου ἦταν στραμμένο καὶ στοὺς ὑπολοίπους χριστιανούς, ἀπορρίπτοντας, ὅμως, οἰαδήποτε σκέψιν γιὰ «ἐπιστροφὴν» στοὺς «κόλπους τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας», διότι σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ κάνει γνωστὰ τὰ πολύτιμα «ἀγαθὰ»⁶ αὐτῆς καὶ νὰ τὰ ἐνσωματώσῃ στὴν Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ἀνοιξε τὶς πύλες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἔστρωσε τὸν δρόμον γιὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνησιν. Ἔτσι λοιπόν, ὁ ὑποτιθέμενος «μεταβατικὸς Πάπας» ἄφησε τὴν σφραγίδα του στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὡς Πάπας Ἰωάννης ΚΓ΄.

Ἡ σύγκλησιν τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνόδου ἔγινε δεκτὴ σχεδὸν μὲ «εὐφορία» ἀπὸ τὸ σύνολον τῆς χριστιανοσύνης. Ἀρχικῶς, καὶ δεδομένων τῶν παγκόσμιων κινήσεων πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Οἰκουμενισμοῦ –οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐκδηλώνονται ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ ὀδηγοῦσαν σὲ ἀλυσμόνητα ὁμορφες συναντήσεις⁷, ὅπου οἱ συμμετέχοντες βίω-

5. Διετέλεσε Νούντιος στὴν Βουλγαρία (1925-35) καὶ στὴν Τουρκία (1935-44) κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ἔχοντας ταυτοχρόνως τὴν εὐθύνην καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Λεπτομέρειες σὶ: *Hebblethwaite Peter, Johannes XXIII. Das Leben des Angelo Roncalli*, Ζυρίχη 1986, 150-187 καὶ 187-256.

6. UR 3.

7. Μνείας χρῆζουν κυρίως ἡ συνάντησιν μεταξὺ Πάπα Παύλου ΣΤ΄ καὶ Πατριάρχου Ἀθηνῶνα σὶ «λίκνον τοῦ χριστιανισμοῦ», τὰ Ἱεροσόλυμα, στίς 5 καὶ 6 Ἰανουαρίου 1964, καθὼς καὶ οἱ ἀμοιβαῖες ἐπισκέψεις τῶν Προκαθήμενων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κατὰ

ναν τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς τους ταυτότητας– ὑπῆρξε ἀνακούφιση γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐπιτέλους ξυπνοῦσε ἀπὸ τὸν «βαθὺ ὕπνο» –ὅπως τὸ διατύπωσε ὁ Πάπας Ἰωάννης ΚΓ– καί, «ἀναγνωρίζοντας τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν»⁸, ἀναλάμβανε δράση. Ἀσφαλῶς, ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲν βρῆκε σύμφωνους ὅλους τοὺς ἀξιωματούχους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὅμως τὸ «παραλήρημα χαρᾶς», τὸ ὁποῖο προκάλεσε ἡ ἀπὸ καιρὸ προσδοκώμενη συμμετοχὴ τῆς Ρώμης στὶς Οἰκουμενικὲς ἐπαφές, ὑπερκέρασε σύντομα τὶς φωνὲς τῆς ἀμφισβήτησης⁹.

Τούτων δοθέντων, οἱ Ὁρθόδοξοι, ἐνθαρρυσμένοι καὶ ἀπὸ ποικίλους παράγοντες, ἐντατικοποίησαν τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν σύγκληση μιᾶς Πανορθοδόξου Συνόδου. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἤδη, ἡ ἔκδοση πολυάριθμων Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Ἐγκυκλίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶχε εὐαισθητοποιήσει τοὺς Ὁρθοδόξους ὑπὲρ τῆς Συνόδου. Κατὰ τὶς προσπάθειες αὐτές, τὸ βᾶρος δόθηκε σὲ δύο βασικὰ σημεῖα: στὴν ἐνδυνάμωση τῆς διορθόδοξης ἐνότητας –μὲ τὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1902¹⁰– καὶ τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων – μὲ τὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1920. Οἱ πολιτικὲς συνθήκες, τῶν δύο Παγκοσμίων Πολέμων συμπεριλαμβανομένων, καθὼς καὶ ἄλλοι, μὴ θεολογικοί, παράγοντες, ἀνέστειλαν τὶς πρωτοβουλίες τὶς ὁποῖες εἶχε συγκεκριμενοποιήσει ἡ διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τὸ ἔτος 1930 στὴν Μονὴ Βατοπεδίου, στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὡστόσο, ἡ ἔκδοση μιᾶς ἐπιπλέον Ἐγκυκλίου τὸ 1951 ἔδωσε συνέχεια στὴν σκέψη αὐτὴν, ἀναγγέλλοντας τὴν σύγκληση μιᾶς «Μεγάλης Οἰκουμενικῆς Συνόδου» ὅταν «ἡ χρονικὴ στιγμή θὰ εἶναι κατάλληλη»¹¹. Ἐν τέλει, ὁ Πα-

τὶς θρονικὲς ἐορτὲς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Ρώμης (29 Ἰουνίου) καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νέας Ρώμης (30 Νοεμβρίου) τὸ ἔτος 1967.

8. UR 4.

9. Σὲ μία πρόσφατη συνέντευξη, ὁ Καρδινάλιος Kurt Koch τόνισε πόσο «ἐντυπωσιασμένος» ἦταν «μὲ τὸ πάθος μὲ τὸ ὁποῖο τότε ὑπογραμμίζονταν τὰ κοινὰ στοιχεῖα (μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν)» καὶ πῶς τὸ γεγονός αὐτὸ ὄφειλε κανεὶς νὰ τὸ «ἀνακαλέσει στὴν μνήμη». «Der Ökumene neuen Schwung geben». Στό: *Kipa Woche* (28.1.2014) 4,72). – Ἡ καθηγήτρια Δογματικῆς Θεολογίας Eva-Maria Faber ὑπογραμμίζει πῶς ἡ ἀπόφαση τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου «ὑπὲρ ἐνὸς νέου τρόπου νὰ βλέπεις τὸν ἑαυτό σου ἔκανε δυνατὸ καὶ ἕναν νέο τρόπο νὰ βλέπεις τοὺς “ἄλλους”». «Die mühsame Umkehr zur Lernbereitschaft im Vatikanum I»I. Στό: *SKZ* 181 (21.11.2013) 47, 719-722· ἐδῶ 719).

10. Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1904 περιέχει τὴν ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὶς ἀπαντήσεις-ἀντιδράσεις ὀρισμένων Ἐκκλησιῶν στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1902.

11. «Rapport de S.E. Métropolitte Damaskinos de Tranoupolis sur la préparation du Grand Concile». Στό: *Συνοδικὰ* III (Γενεὺν 1979) 123.

τριάρχης Ἀθηναγόρας ἔδωσε σάρκα καὶ ὁσαῖ σὴν ἰδέα αὐτήν, συγκαλώ-
ντας τὸ 1961 σὴν Ρόδο τὴν Α΄ ΠΔ¹², τὴν ὁποία, ὡς γνωστόν, διαδέχτηκαν
τρεῖς ἀκόμη¹³. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν μακρὰ αὐτὴ διαδικασία, ἡ ὁποία ἐν τῷ με-
ταξὺ μετρᾷ ἕναν καὶ πλέον αἰῶνα, ὀφείλει κανεὶς νὰ μὴν ξεχνᾷ πὼς ἀπὸ τὴν
στιγμὴ πού ἐπῆλθε τὸ σχῆμα Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας –τὸ
ὁποῖο χρονολογεῖται τὸ ἔτος 1054, ἀλλὰ οὐσιαστικά ἔλαβε χώρα τὸν 9ο
αἰῶνα¹⁴, ὅπου καὶ εἶχε συγκληθεῖ ἡ τελευταία κοινὴ Σύνοδος, δηλαδὴ πρὶν
ἀπὸ χίλια καὶ πλέον ἔτη– οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες οὐδέποτε συγκάλεσαν
ξανά κοινὴ Σύνοδο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, τονίζεται συνεχῶς πὼς ἡ προπαρα-
σκευαστικὴ περίοδος ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ μέρος τῆς συνοδικῆς διαδικα-
σίας¹⁵.

Ὁ ἀντίκτυπος στὶς συνοδικὲς διαδικασίες

Μιὰ ματιὰ στὰ στοιχεῖα καταδεικνύει πὼς ἡ σκέψη γιὰ σύγκληση Συνό-
δου ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποκτᾷ σάρκα καὶ ὁσαῖ τὸ
ἔτος 1961, δηλαδὴ ἕνα χρόνο πρὶν τὴν σύγκληση τῆς Β΄ Βατικάνειας Συνό-
δου. Ἡ πορεία τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν
ἐμφανίζει ἀρκετὲς ὁμοιότητες, ὅπως, λόγου χάριν, τὴν κατάτμηση αὐτῶν σὲ
χρονικὲς περιόδους. Τὸ ποιὸς, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ἐπηρέασε ποιόν, σήμε-
ρα δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ διαπιστωθεῖ. Ἐν τούτοις, ἕνα εἶναι βέβαιο:
ἡ μέθοδος δικαίωσε καὶ τὶς δύο πλευρές. Ἐὰν κανεὶς συγκρίνει τὰ προσχέ-
δια τῶν πρώτων συνεδριάσεων μὲ τὰ μετέπειτα ἀποτελέσματα, διαπιστώνει
ὅτι ἔλαβε χώρα μία διαδικασία, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ θερα-
πευτικὴ καὶ ἐν τέλει γόνιμη.

Ἀπὸ καθολικῆς πλευρᾶς, ὁ Πάπας εἶχε πολὺ σαφεῖ ἀντίληψη ὡς πρὸς
τὸν χαρακτῆρα πού ἤθελε νὰ προσδώσει σὴν Σύνοδο: τὴν ἤθελε ἀπαλλαγ-

12. ΠΔ = Πανορθόδοξη Διάσκεψη.

13. Ὡς πρὸς τὴν ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Συνόδου βλ. JENSEN ANNE, *Die Zukunft der Orthodoxie. Konzilspläne und Kirchenstrukturen*, Ζυρίχη 1986.

14. Ἡ Δ΄ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (869/870) πραγματοποιήθηκε τὸ «Φώτειο
σχῆμα», ὡστόσο δὲν ἔμεινε σὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ὡς Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

15. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, «Πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο. Προβλήματα
καὶ προοπτικὲς». Στό: ὁ.π., *Ὁρθοδοξία καὶ Κόσμος*, Κατερίνη 1993, 231-239, ἔδω 236.

μένη από δογματισμούς, στην ύπηρεσία τῆς ἀναζήτησης τῆς ἀλήθειας· δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν ἐπανάληψη ἀρτηριοσκληρωτικῶν θέσεων, ἀλλὰ μία Σύνοδο στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὄχι ἐνωτική ἀλλὰ μεταρρυθμιστική, μία Σύνοδο ποὺ θὰ ἐπικύρωνε ὄχι τὰ ἀναθέματα, ἀλλὰ τὴν φιλεύσπλαχνη ἀγάπη, ἀφήνοντας πίσω τοὺς διαχωρισμοὺς καὶ φέρνοντας στὸ προσκόνιο τὰ κοινὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως· μία Σύνοδο πρὸς ἐπίτευξη ὄχι τῆς «ἐπιστροφῆς» στοὺς κόλπους τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας ἀλλὰ τῆς ἐπαναπροσέγγισης μὲ τοὺς ἀδελφούς (καὶ τὶς ἀδελφές), ὄχι ἀντιπαλότητα, ἀλλὰ μία ἀπὸ κοινοῦ ἀναζήτηση τῶν ἀπαντήσεων στὰ ἐπίμονα ἐρωτήματα τῶν καιρῶν, ὄχι δεσποτική ἐπιβολή «ἀπὸ καθέδρας» ἀλλὰ συνειδητοποίηση τῆς κοινῆς εὐθύνης ποὺ ἔχουμε ὡς «λαὸς τοῦ Θεοῦ»¹⁶.

Ἐκ τῆς ὁρθόδοξης πλευρᾶς, μόλις ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, στὴν Δ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη, ἔγινε ἡ διαπίστωση πὼς ὁ πλούσιος θεματικὸς κατάλογος¹⁷, ὁ ὁποῖος εἶχε συνταχθεῖ τὸ ἔτος 1961, θὰ ἔπρεπε νὰ συμπυκνωθεῖ σὲ δύο κεντρικὰ σημεῖα: τὸν ἐνδοεκκλησιαστικὸ βίον, τῶν πλέον πιεστικῶν ἐρωτημάτων τῆς ἐποχῆς συμπεριλαμβανομένων, καὶ τὴν ἐνδυνάμωση τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν μὴ χριστιανικὸ κόσμον. Ἐάν καὶ στὴν πρὸ σχίσματος ἀδιαίρετη Ἐκκλησία, Σύνοδοι συγκαλοῦνταν συνήθως μόνον ὅταν «ἡ ἐνότητα αὐτῆς ἀπειλεῖτο ἀπὸ αἵρεση ἢ διερρηγνύετο ἀπὸ σχίσμα», ἀσφαλῶς δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε τὸ ἴδιο γιὰ τὴν σημερινὴ κατάσταση τῶν Ἐκκλησιῶν – πλὴν ἐνὸς ἢ δύο μικρῶν σχισμάτων σὲ κατὰ τόπους Ἐκκλησίες¹⁸. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ πιστοὶ προσδοκοῦν ἀπὸ τὴν Σύνοδο ἕνα «σωτήριο μήνυμα» ὡς πρὸς τὰ «σύγχρονα πιεστικὰ προβλήματα»¹⁹. Ἐτσι λοιπὸν, ἡ Α΄ ΠΠΔ²⁰ ἀποφάσισε τὸ 1976 νὰ ἀφήσει ἀμετάβλητα τὰ δόγματα καὶ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ λάβει, ἐπὶ τῆ βᾶσει αὐτῶν, θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιολογικῆς φύσεως ἀποφάσεις²¹.

16. Πρβ. BRUN MARIA, *Orthodoxe Stimmen zum II. Vatikanum. Ein Beitrag zur Überwindung der Trennung*. Freiburg i. Ue. 1988 (Ökumenische Beihefte 18), 9-16.

17. Πρβ. σιό: *Συνοδικὰ* III, 124-128.

18. Ὁρθὸ εἶναι νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ, πὼς κάθε σχίσμα εἶναι ὀδονηρὸ καὶ πὼς συνιστᾷ μία μικρὴ ἢ μεγάλη αἱμορραγοῦσα πληγὴ στὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ».

19. PAPANDREOU DAMASKINOS, «Überlegungen zur Thematik des Konzils» (Συλλογισμοὶ ὡς τὴν θεματικὴ τῆς Συνόδου). Σιό: *Συνοδικὰ* I (Γενεύη 1976) 26-36 (ἑλλ.), 36-42 (γερμ.); ἐδῶ 37 κ.έ.

20. ΠΠΔ = Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη.

21. Bulletin pour la presse no. 3 (22.11.1976). Σιό: *Συνοδικὰ* III, 35.

Πέραν τούτων, οί Ὁρθόδοξοι ἐπιθυμοῦσαν μία Σύνοδο, ἡ ὁποία, ὡς πνευματικὸ γεγονός, θὰ ἐνσάρκωνε τρόπον τινὰ τὴν «ἀποκάλυψη τοῦ Παράκλητου», σέ «ἀτμόσφαιρα εὐσεβῆ καὶ ταπεινῆ», παίρνοντας ἀπόσταση ἀπὸ κάθε εἶδους «συνοδικὰ τελετουργικά», ὅπως λάμβαναν χώρα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, «ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ ΠΣΕ, καὶ συνεχίζοντας μὲ τὴν Βατικάνεια Σύνοδο καὶ τὴν Σύνοδο Νεολαίας στὸ Ταιζέ». Διότι, ὅπως εἶχε λεχθεῖ, τόσο ἡ προπαρασκευὴ ὅσο καὶ ἡ σύγκληση μιᾶς Πανορθόδοξης Συνόδου συνιστοῦσαν ἓνα «θαρρετὸ βῆμα» προσέγγισης τῶν «φλεγόντων» –δηλαδὴ τῶν λεπτῶν καὶ δύσκολων– θεμάτων ποὺ ἀπασχολοῦν σήμερον τὸν ὀρθόδοξο κόσμον καὶ στὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεται νὰ δοθεῖ λύσις²². Στὰ θέματα αὐτὰ συγκαταλέγονται ἡ Διασπορά, οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ Αὐτοκεφαλία καὶ ἡ Αὐτονομία, ὁ τρόπος ἀνακήρυξής τους καθὼς καὶ ἡ τάξη τῶν Διπτύχων – θέματα ποὺ θὰ ἐξεταστοῦν κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο προπαρασκευαστικὸ στάδιο.

Οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουν συνείδηση τοῦ γεγονότος πὼς οἱ πιστοὶ προσδοκοῦν ἓνα «σωτήριο μήνυμα» ἀπὸ τὴν Σύνοδο καὶ πὼς αὐτὴ τοὺς τὸ ὀφείλει. Ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ δίνει ἀπαντήσεις στὶς ἀνάγκες καὶ στοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων, στὰ προβλήματα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ὁποίων συμπεριλήφθηκε στὴν ἀναθεωρημένη ἡμερήσια διάταξη. Ἐχοντας ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, οἱ Ὁρθόδοξοι –ὅσο περίπου καὶ οἱ Ῥωμαιοκαθολικοὶ– αἰσθάνονται πὼς εἶναι τὸ ἀντικείμενον μιᾶς μεγάλης προσδοκίας: ἡ οἰκουμένη δείχνει ἐνδιαφέρον καὶ συμμετέχει στὸ συνοδικὸ γίνεσθαι καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Βλέπουν στραμμένα ἐπάνω τους τὰ βλέμματα τῆς οἰκουμένης, ἡ ὁποία διψᾷ νὰ μάθει ἐὰν οἱ Ὁρθόδοξοι κατορθώσουν, παράλληλα μὲ «τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, νὰ γράψουν καὶ Ἱστορία, χωρὶς νὰ διαρρήξουν τὴν συνέχεια», καθὼς καὶ «ἐὰν [ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία] εἶναι μία ζωντανὴ Ἐκκλησία, ἱκανὴ νὰ τὸ πράξει αὐτό»²³. Τουλάχιστον, αὐτὰ ἦταν τὰ ἐλπιδοφόρα λόγια τὴν δεκαετία τοῦ '70.

22. Πρβ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, «Ἀξιώσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν μελλοντικὴ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῶν Ὁρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν». Στί: *Συνοδικὰ* I, 11-16· ἐδῶ 14 κ.έ.

23. PAPANDEOU DAMASKINOS, «Überlegungen zur Thematik», 38.

Μία «οικουμενική» Σύνοδος;

Ἄσφαλές ὑπῆρξε ἐξαρχῆς τὸ πῶς ὄφειλε νὰ χαρακτηριστεῖ *μία Σύνοδος*, σπὴν ὁποία νὰ μὲν *θὰ λάμβαναν μέρος ἅπασες οἱ ὀρθόδοξες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες*, ἢ ὁποία ὥστόσο θὰ συγκαλεῖτο γιὰ πρώτη φορὰ ἔπειτα ἀπὸ χρονικὸ διάστημα χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν. Ἐπιβεβλημένος ἔμοιαζε ὁ χαρακτηρισμὸς «οἰκουμενική», πράγμα, ὥστόσο, ποὺ προκάλεσε ποικίλες ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν θεολόγων²⁴. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν διασαφήνιση τῶν ἐννοιῶν ἀποτέλεσε καὶ ἡ σύγκληση τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου ὡς «οἰκουμενικῆς Συνόδου». Οἱ Ὀρθόδοξοι στὸ σύνολό τους –βλέποντας τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν δική τους ὀπτικὴ γωνία, δηλαδὴ βάσει τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἀντίληψής τους περὶ τῆς πρὸ σχίσματος Ἐκκλησίας– διατείνονται πῶς αὐτὸ δὲν εἶναι ὀρθό. Γιὰ νὰ στηρίξουν τὴν ἄποψη αὐτή, προβάλλουν ἀρκετὰ ἐπιχειρήματα: Μία Σύνοδος δὲν μπορεῖ πλέον νὰ αὐτοαποκαλεῖται «οἰκουμενική», διότι 1. ἡ χριστιανοσύνη εἶναι διαιρεμένη σὲ Δυτικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, πράγμα ποὺ σημαίνει πῶς σπὴν Σύνοδο δὲν ἐκπροσωπεῖται τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας, 2. μετὰ τὴν πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας δὲν ὑπάρχει αὐτοκράτορας ποὺ νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς ἀνώτατη ἀθθεντία καὶ ὁ ὁποῖος νὰ ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα νὰ συγκαλέσει Σύνοδο ἐξ ὀνόματος ὀλοκληρῆς τῆς *Οἰκουμένης*²⁵, 3. τόσο ἡ Σύνοδος τῆς Νίκαιας τὸ ἔτος 325 ὅσο καὶ οἱ ἐπόμενες Σύνοδοι τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες ἔχουν καταγραφῆ ὡς «οἰκουμενικές» σπὴν κοινὴ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Ἀνατολῆς καὶ Δύσης²⁶, οὐδέποτε εἶχαν ἐκφράσει θέση ὡς πρὸς τοὺς ὄρους καὶ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν οἰκουμενικότητα μιᾶς Συνόδου, 4. ἀρκετὲς Σύνοδοι, οἱ ὁποῖες συνεκλήθησαν ὡς «οἰκουμενικές», ἐν συνεχείᾳ κατεγράφησαν σπὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ὡς τοπικὲς Σύνοδοι²⁷ καί, ἀντιστρόφως, συ-

24. Ἐδῶ γίνεται ἀναφορὰ μ.ἄ. σπὴν ἄκρως ἐκτενῆ μελέτη τοῦ AFANASSIEFF NICOLAS, «Le Concile dans la theologie orthodoxe russe». Στὸ: *Συνοδικὰ* I, 43-64.

25. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν τίθεται σήμερα τὸ ἐρώτημα ποιὸς θὰ συγκαλέσει –σπὴν θέση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα– τὴν ἐπικείμενη Σύνοδο. Ἡ ἐννοια Οἰκουμένη εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὴν Ρωμαϊκὴ καὶ κατόπιν μὲ τὴν Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὥστόσο σημαίνει καὶ «τὸ σύνολο τῶν λαῶν καὶ τῶν χωρῶν τῆς γῆς».

26. Ἐδῶ γίνεται ἀναφορὰ σπὴς Συνόδους ποὺ εἶναι γνωστὲς ὡς Ἐπὶ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι καὶ οἱ ὁποῖες διεξήχθησαν στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 325 καὶ 787.

27. Ὅπως οἱ Σύνοδοι τῆς Σαρδικῆς (343), τοῦ Ἀρμίνου (359), τῆς Ἐφέσου (449) καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (754).

γκληθεῖσες ὡς τοπικὲς Σύνοδοι ἀναγνωρίσθηκαν τελικῶς ὡς οἰκουμενικές²⁸, καὶ 5. μία Σύνοδος καθίσταται «οἰκουμενική» ἀποκλειστικά καὶ μόνον ἐφ’ ὅσον τογχάνει γενικῆς ἀποδοχῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Στὸ πλαίσιο τῆς *συγκλήσεως τῆς Β’ Βατικάνειας Συνόδου*, θέση ἐξέφρασαν καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, προκειμένου νὰ ὀρίσουν ἐπακριβῶς τὸν χαρακτηρισμὸ «οἰκουμενική Σύνοδος». Τόνισαν πὼς ἐπρόκειτο «γιά Σύνοδο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας» καί, «ὕπὸ τὴν ἔννοια αὐτή, γιά οἰκουμενική Σύνοδο», ἀσχέτως ἐὰν ἡ Σύνοδος αὐτή «εἶχε ἀνέκαθεν καὶ οἰκουμενική στοχοθεσία»²⁹. Μία ἄλλη ἄποψη ὑπογραμμίζει τὸ ἑξῆς: «Λέγοντας “οἰκουμενική”, τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς ὁ Πάπας ἐννοοῦσε “ἀφοροῦσα τὸ σύνολο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας”»³⁰. Ὡστόσο, ἀπολύτως θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενο ἡ ΚΑ’ Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶχε τὴν πρόθεση νὰ αὐτοπροσδιοριστεῖ ὡς «ἐνωτική Σύνοδος» ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς Λυῶν καὶ τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας, μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας.

Λόγω τῆς πολυπλοκότητας τῶν θεμάτων καὶ προκειμένου νὰ προλάβει τὴν ὅποια σύγχυση, ἡ Δ’ ΠΔ ἐπέλεξε τὸν –ἥδη γνωστὸ στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῶν ὀρθοδόξων Συνόδων– χαρακτηρισμὸ «Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας»³¹. Διότι ὁ «οἰκουμενικός» –ἢ «μὴ οἰκουμενικός»– χαρακτῆρας μιᾶς Συνόδου δὲν ἀποδεικνύεται παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν θεραπευτικὴ τῆς ἐπίδραση στοὺς χριστιανούς, πρᾶγμα μὴ προβλέψιμο. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀντίληψη, οὐδεμία Σύνοδος δύναται νὰ ἀξιῶσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὴν ὅποια οἰκουμενικό-

28. Ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (381), ἡ ὁποία δὲν ἀναγνωρίστηκε ὡς Οἰκουμενική παρὰ μόνο 150 χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν Δ’ Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος. Πρβ. Παπανδρέου Δαμασκηνός, «Προοπτικὲς καὶ προβλήματα τῆς ἐπικείμενης Συνόδου». Στό: *Συνοδικὰ* I, 33-35.

29. RAHNER KARL – VORGRIMLER HERBERT, «Kleines Konzilskompendium. Sämtliche Texte des Zweiten Vatikanums mit Einführungen und ausführlichem Sachregister», Freiburg 1976, 17 κ.έ.

30. RICK H.-J., *Friede zwischen Ost und West. Rom und Konstantinopel im ökumenischen Aufbruch*, Münster 1969, 76 κ.έ.

31. Πρβ. Interview du Métropolitte Meliton de Chalcédoine. Στό: *Ἐπίσκεψις* 1 (2.3. 1970) 2, 3. Ὁ Δαμασκηνός Παπανδρέου διευκρινίζει πὼς «ὀρθῶς» προιμῆθηκε αὐτὴ ἡ διατύπωση, «διότι ἔτσι ἀποκαλοῦνται καὶ οἱ πρώτες Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι». («Zur Vorbereitung des Panorthodoxen Konzils». Στό: *Handbuch der Ostkirchenkunde* (ἐκ. ὑπὸ Wilhelm Nyssen), τόμ. 3, Düsseldorf 1997, 261-286· ἐδῶ 286.

τητα, ἔαν δὲν ἔχει τὴν ὁμοφωνία τῆς Ἐκκλησίας, τὸ *consensus ecclesiae*, βάσει τοῦ *sensus fidelium*. «Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται σαφὲς πὼς μία Σύνοδος δὲν εἶναι αὐτομάτως οἰκουμενικὴ ἐπειδὴ πληροῦνται ὁρισμένες προϋποθέσεις. Δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτο μέτρο γιὰ τὴν οἰκουμενικότητα μιᾶς Συνόδου»³².

«Οἰκουμενικός» ὡς «ἀλάθτος» ἢ ὡς μάρτυρας τῆς «ἀλήθειας»;

Στὴν παρατεθεῖσα μελέτη, ὁ Ρῶσος θεολόγος Ἀφανάσιεφ καταλήγει στὸ συμπέρασμα πὼς τὸ ζήτημα τῶν Συνόδων θὰ πρέπει νὰ μελετηθεῖ καὶ νὰ ἐξετασεῖ ἐκτενῶς. Διότι τίθενται ὁρισμένα ἐρωτήματα: Τί ἀκριβῶς σημαίνει «οἰκουμενικός»; Ἡ ἔννοια αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸ ἐξωτερικὸ πλαίσιο μιᾶς Συνόδου ἢ τὴν ἐσωτερικὴ δεσμευτικότητα; Σὲ ποιὸ βαθμὸ ἐμπεριέχεται σὲ αὐτὴν ἡ ἄποψη περὶ «ἀλάθτων ἀποφάσεων» – ὅπως διατυπώνεται ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία; Ἡ μήπως πρόκειται περισσότερο γιὰ τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὸ «ἀληθινὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως», τὸ ὁποῖο ἐκφράζουν οἱ ἀποφάσεις; Καὶ ἂν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, ποιὸ εἶναι τὸ μέτρο σύγκρισης τῆς «ἀλήθειας» αὐτῆς; Ποιὰ εἶναι τὰ κριτήρια γιὰ νὰ διαπιστώσει κανεὶς τὴν ἀλήθεια αὐτή;

Ὁ Ἀφανάσιεφ παραπέμπει στὸ γεγονός ὅτι τὸ χωρίο «καθολικὴ Ἐκκλησία» τοῦ *Credo* –«...*in unam, sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam*»– στὰ σλαβικὰ μεταφράστηκε –ἐξ ἀρχῆς– ὡς «Ἐκκλησία *sobornaia*», δηλαδὴ «συνοδικὴ Ἐκκλησία»³³. Οἱ λόγοι γι' αὐτό, ὅπως σημειώνει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν σήμερον μετὰ πάσης βεβαιότητος. Ὡστόσο, θεωρεῖ πιθανὸ ἡ ἔννοια «*sobornaia*» νὰ ἀπέδιδε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια «τὴν ἰδέαν τοῦ “καθολικοῦ”, παρ' ὅτι ταυτόχρονα σημαίνει καὶ “συνοδικός”»³⁴. Πιθανόν, ἐν τούτοις, εἶναι καὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἐρμηνευτικῆς μετάφρασης, διότι, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίλη-

32. PAPANANDREOU, ὁ.π. 286.

33. Πρβ. σχετικὰ PAPANANDREOU DAMASKINOS, «Überlegungen nach Uppsala 1968. Zur Katholizität der Kirche». Στό: ὁ.π. (ἐκ.), *Stimmen der Orthodoxie zu Grundfragen des II. Vatikanums*, Βιέννη 1969, 387-458· ἐδῶ 426.

34. AFANASSIEFF, ὁ.π. 43, καὶ οἱ ἄκρως ἐνδιαφέρουσες, ἱστορικὰ θεμελιωμένους ἀναλόσεις 52.

ψη, ὁ καθ' ἑαυτὸ χαρακτῆρας καί «ἡ κανονιστικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἀνέκαθεν καὶ προπάντων ἡ συνοδικότητα», σὴν ρωσικὴ γλῶσσα «*sobornost*». Ἡ συνοδικότητα γίνεται φανερὴ σὲ μία Σύνοδο, ἀκόμη καὶ σὴν «Διαρκῆ Σύνοδο», τὴν Ἱερὰ Σύνοδο, τὴν «ἐνδημοῦσα Σύνοδο». Ἐν τούτοις, ἡ συνοδικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται πρωτευτόντως κατὰ τὴν συλλειτουργία, τὴν «*communio in sacris*» καὶ τὴν «*communicatio in sacris*», μεταξὺ τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν³⁵.

Ἐὰν ἐξετάσει κανεὶς τὴν ἔννοια «*sobornost*» ἀπὸ διαφορετικὴ ὀπτικὴ γωνία, θὰ δεῖ πὼς ἡ «*συνοδικότητα τῆς Ἐκκλησίας*», ἡ «ἡ Σύνοδος» –«*sobor*»– συνιστᾷ τὴν μέγιστη δυνατὴ μορφή ἐκφρασεως τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, τὸ καθ' ἑαυτὸ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς «*καθολικότητάς της*» – τῆς «*sobornaïa*». Αὐτὸ ποὺ σὴν σλαβικὴ γλῶσσα ἔχει κοινὴ ρίζα, σὴν ἑλληνικὸ καὶ λατινογενῆ γλωσσικὸ χῶρο ἐκφράζεται μὲ δύο διαφορετικοὺς ὄρους. «Στὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία, ἀποκλειστικὰ μία γενικὴ (οἰκουμενικὴ) Σύνοδος ἔχει τὸν πρωτεύοντα ρόλο νὰ ἐκφράζει τὴν φωνὴ τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία κηρύσσεται μέσῳ τοῦ πλοῦτου τῆς συλλογικῆς (καὶ κοινῆς) συνείδησης μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῶσμα, ἡ ἔννοια «Σύνοδος» εἶναι γιὰ τοὺς Ὀρθοδόξους «σχεδὸν ἱερὴ λέξη»³⁶.

Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνός Παπανδρέου συμβιβάζει αὐτὰς τὶς δύο ὀψεις τῆς Ἐκκλησίας: Ἡ Ἐκκλησία, «ἐκ τῆς φύσεώς της», εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ καθολικὴ, «στὸν βαθμὸ ποὺ ὡς “*σῶμα Χριστοῦ*” σχηματίζει ἓνα ἐνιαῖο σύνολο», τὸ «*πλήρωμα*». Ἡ καθολικότητα δὲν πραγματώνεται μόνον σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ «οὐσιαστικὰ σὴν τοπικὴ Ἐκκλησία..., περὶ τὸν Ἐπίσκοπο καὶ τὴν Εὐχαριστιακὴ Τράπεζα»³⁷. Ὡς ἐκ τούτου, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι: «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθολικὴ, εἰδάλως δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ», ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ἡ συνοδικότητα «εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας»³⁸.

35. Πρβ. τὴν ἀποψη τῶν δυὸ θεολόγων NICOLAS AFANASSIEFF καὶ ATHANASIOS YEVITCH. Στό: *Συνοδικά* III, 141.

36. PILIPENKO EVGENY, «Das Ökumenische am Zweiten Vatikanum. Eine orthodoxe Sicht». Στό: *ÖR* 62 (2013) 4, 503-512· ἐδῶ 503.

37. Ἐδῶ πρέπει κανεὶς νὰ παρατηρήσει, πὼς, ὡς γνωστόν, ἡ Β' Βατικάνεια Σύνοδος ὑπογράμμισε ἐκ νέου τὴν πληρότητα τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος (βλ. LG 21, 26), πρᾶγμα ποὺ συνεπὼς ἐπέδρασε σὶ τὸ σύνολο τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς (βλ. LG, κεφ. 3, ἰδίως 21-27).

38. PAPANDREOU, «Überlegungen nach Uppsala», 418 κ.έ., 426 κ.έ.

Ἐν τέλει, τί κρύβεται πίσω ἀπὸ τὴ συνωνυμία αὐτήν; Ἐναμφίβολα πρόκειται περὶ τοῦ ἀλαθήτου ἢ, ἀλλιῶς, περὶ τῆς ἀλήθειας – καὶ συνεπῶς περὶ τῆς δεσμευτικότητας τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων. Βάσει τῆς ἐξέλιξης τῆς συνοδικότητας, τῆς κατανόησής της καὶ τῶν πιθανῶν μορφῶν της, ὁ Ἐφανάσιος καταλήγει στὸ συμπέρασμα³⁹ πὼς τὸ ἐρώτημα περὶ ἀλαθήτου (ἔννοια τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας) εἶναι κατ' οὐσίαν τὸ ἐρώτημα περὶ ἀλήθειας (ἔννοια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας). Τὸ ζητούμενο ἐδῶ εἶναι ἡ ἐξακρίβωση καὶ ἡ δεσμευτικότητα τῶν περιεχομένων τῆς πίστεως, στὴν ἔσχατη περιπτωση διὰ τῆς «ἀνωτάτης ἀθεντίας». Οἱ ἔννοιες ἀποδοχή, *sensus ecclesiae* καὶ *consensus fidelium* μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν μὲ δύο τρόπους: ἀφ' ἑνός «ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ ἑπάνω»: διαβούλευση καὶ ἀποδοχὴ τοῦ *consensus fidelium* ἀπὸ τὶς ἐπισκοπικὰς Συνόδους, μὲ τελικὴ ἀπόφασιν καὶ διακήρυξιν ἀπὸ καθέδρας – ὡς φωνὴ τοῦ *sensus ecclesiae* (Δυτικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Πάπα)· ἀφ' ἑτέρου «ἀπὸ ἑπάνω πρὸς τὰ κάτω»: ἀποδοχὴ συνοδικῶν ἀποφάσεων (ἀνωτάτη ἀρχή) ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας – δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς – ὡς *consensus fidelium*, ἀναγνωρίζοντας κατ' οὐσίαν στὸ ἐκκλησιαστικὸ πλήρωμα τὸν ρόλο τοῦ *sensus ecclesiae* (Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος)⁴⁰. Στὴν πραγματικότητα, καὶ στοὺς δύο τρόπους προσέγγισης τὸ ζητούμενο εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό: ἡ ἐξακρίβωση καὶ ἡ δεσμευτικότητα τῶν περιεχομένων τῆς πίστεως ὡς ἔκφρασις τοῦ *sensus ecclesiae*, τὰ ὁποῖα περιεχόμενα θεμελιώνονται στὴν συνοδικότητα καὶ τὴν καθολικότητα, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ *successio apostolica* ὡς ἐγγυητοῦ τῆς συνέχειας⁴¹. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη, ἡ Οἰκουμενικότητα συμβαδίζει μὲ τὴν ἀλήθεια. «Τὸ μόνο σημαντικὸ κριτήριον (γιά τὴν οἰκουμενικότητα μιᾶς Συνόδου) εἶναι ἡ ἀλήθεια, δηλαδὴ ἡ σωτηριολογικὴ σημασία τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων γιά τοὺς πιστοὺς – κάτι ποῦ δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ καθορισθεῖ ἐκ τῶν προτέρων»⁴².

Γιὰ τὸν Ἐφανάσιος, ἡ σύμπραξις καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων θεολογῶν θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρει σημαντικὰ πλεονεκτήματα. Γιὰ νὰ κατα-

39. Τὸ ὁποῖο, ὡστόσο, ἀφήνει ἀναπάντητες ἀρκετὰς πλευρὰς.

40. Πρβ. ΑΦΑΝΑΣΙΕΦ, ὁ.π. 48-59.

41. ΠΑΡΑΝΔΡΕΟΥ, «Überlegungen nach Uppsala», 439 κ.ε., 445-446. Τὴν ἀπὸ οἰκουμενικῆς ἀπόψεως, σημαντικὴ αὐτὴ πλευρὰ, τὴν ἐμβαθύνει καὶ στὴν μελέτη: «Successio apostolica. Erwägungen zur Überwindung der Trennung». Στό: *US* 42 (1987) 29-40.

42. ΠΑΡΑΝΔΡΕΟΥ, «Zur Vorbereitung», 286.

λήξει ἐκεῖ, διαχωρίζει δύο βασικά σημεῖα: ἀφ' ἑνὸς τὴν Ἐκκλησιολογία πὸν πηγάζει ἀπὸ τὴν οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίες γίνονται ἀντιληπτές ὡς μέρη τῆς μιᾶς καὶ μοναδικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅπου ἡ ἀπόφανση τοῦ Πρώτου ὡς ἀνώτατης ἀυθεντίας ἐμπεριέχει ἐκ προοιμίου τὴν ἀποδοχὴ ἐκ μέρους τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας – θέση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας· καί, ἀφ' ἑτέρου, τὴν εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία πὸν πηγάζει ἀπὸ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ἐνωμένη περὶ τὸν Ἐπίσκοπο, ἐκφράζει τὸν πλοῦτο τῆς μιᾶς καὶ μοναδικῆς Ἐκκλησίας⁴³, ὅπου τὰ θέματα πίστεως τίθενται σὲ ἰσχύ ὄχι κατόπιν ἀπόφανσης μιᾶς ἀνώτατης ἀυθεντίας, ἀλλὰ κατόπιν ἀποδοχῆς τους ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας – θέση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Ἀφανάσιεφ συμπεραίνει: «*Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία καὶ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι δίδυμες ἀδελφές*, οἱ ὁποῖες ἔχουν μεγάλη ὁμοιότητα. Ἡ συγγένεια αὐτὴ τις ἐμποδίζει νὰ βροῦν μία ἀλληλοσυμπληρούμενη λύση...». Ὡστόσο, συνεχίζει, ἀμφότερες ἔχουν ἕναν κοινὸ σκοπὸ: νὰ ἐπιστρέψουν σὸ παρελθόν, προκειμένου νὰ βροῦν τις κοινές πηγές πὸν διαμόρφωσαν τὴν περὶ Ἐκκλησίας θεολογικὴ τους ἀντίληψη, καθὼς καὶ τις συνοδικές δομὲς αὐτῆς⁴⁴.

Μεθοδολογικὲς ὁμοιότητες

Μολονότι ἐδῶ καὶ ἀρκετὸ καιρὸ οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καταβάλλουν προσπάθειες γιὰ τὴν σύγκληση μιᾶς Πανορθοδόξου Συνόδου, εἶναι εὐρέως γνωστὸ πὸς ὁ τρόπος ἐργασίας τῆς *Β' Βατικάνειας Συνόδου* χρησίμευσε κατὰ κάποιον τρόπο ὡς πρότυπο γιὰ τις διαδικασίες αὐτές. Σὲ τέσσερις μόλις συνεδριακές περιόδους, σὲ χρονικὸ διάστημα τριῶν περιόδου ἐτῶν, ἡ

43. Πρβ. ΡΑΡΑΝΔΡΕΟΥ, «Überlegungen nach Uppsala», 434 κ.έ.

44. ΑΦΑΝΑΣΣΙΕΦ, ὁ.π. 61-63. Ἡ Κοινὴ Ὁμάδα Ἐργασίας Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν Ἁγίος Εἰρηναῖος δηλώνει σὸ ἀνακοινωθὲν πὸν ἐξέδωσε μετὰ τὴν συνεδριάση της, πὸν πραγματοποιήθηκε μετὰξὺ 13ης καὶ 17ης Νοεμβρίου 2013 σὴν Θεσσαλονίκη, τὸ ἔξῃς: «Τὸ ἀλάθιο (τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἐκκλησίας) γίνεται καλύτερα κατανοητό, ἐὰν λάβουμε ὅπ' ὅψιν τὰ χαρίσματα ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτήν, τὸ *Lumen gentium* ἀνοίγει τὸν ὀρίζοντα ὡς πρὸς μία κοινωνικὴ θεολογία, ἡ ὁποία συμβάλει, ὥστε τὸ ζήτημα τοῦ ἀλάθιου νὰ ἐνσωματωθεῖ σὸ εὐρύτερο πλαίσιο τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοινότητος τῶν Ἐπισκόπων». (Στό: ChrO 69 (2014) 1, 18-20· ἐδῶ 20.

Β' Βατικάνεια Σύνοδος υπερψήφισε 16 συνοδικά κείμενα. Οί συνοδικές εργασίες όδηγήθηκαν σέ έπιτυχές αποτέλεσμα χάριν, μεταξύ άλλων, μιās μεθόδου, ή όποία ακολουθήθηκε μέ ακρίβεια: σύνταξη προσχεδίων κειμένων καί μελέτη αυτών, έλεγχος δια τών επισκοπικών συνεδρίων, παρουσίαση τών προσχεδίων καί συζήτηση αυτών στην όλομέλεια τής Συνόδου, ψηφοφορία μέ τις έπιλογές «*placet*», «*placet iuxta modum*» καί «*non placet*», μέ πρόβλεψη για ένδεχόμενη απόρριψη τοῦ έγγραφου καί σύνταξη νέου ή αποδοχή του μέ προτάσεις αλλαγών καί βελτιώσεων, παρουσίαση τών επεξεργασμένων, από τις έκάστοτε έπιτροπές, κειμένων για την τελική ψηφοφορία μέ αποκλειστικές έπιλογές τά «*placet*» καί «*non placet*», τελικώς πανηγυρική γνωστοποίησή τους κατόπιν ψηφοφορίας τών Πατέρων τής Συνόδου καί έγκρισή τους από τον Πάπα σέ άνοικτή συνεδρίαση. Στις συνοδικές αυτές εργασίες περιλαμβάνονταν: 10 προσυνοδικές έπιτροπές, οί αποφάσεις τών όποίων έγκρίνονταν μόνο μέ πλειοψηφία 2/3, 3 γραμματείες, άπαντα τά επισκοπικά συνέδρια τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας άνά τον κόσμο, 10 δημόσιες συνεδριάσεις, περι τούς 2400 συνοδικούς Πατέρες, συνεπικουρούμενους από πλήθος θεολογικών συμβούλων, συμπεριλαμβανομένων καί τών μη καθολικών παρατηρητών τής Συνόδου. Άπό τά 70 καί πλέον προσυνοδικά σχέδια κειμένων, προέκυψαν 16 συνοδικά έγγραφα, τά όποια έστίαζαν στα άκόλουθα τρία βασικά σημεία: 1. στον άυτοπροσδιορισμό τής Έκκλησίας, 2. στην έσωτερική ζωή τής Έκκλησίας, μέ κέντρο βάρους την Θεία Λειτουργία, τούς επισκόπους καί τούς ιερείς, καθώς καί την Θεία Άποκάλυψη, 3. στο μήνυμα τής Έκκλησίας προς τά έξω, μέ σημεία αίχμης τις μη Ρωμαιοκαθολικές Έκκλησίες, τούς μη χριστιανούς, την άνεξιθρησκία καί τον κόσμο τοῦ σήμερα⁴⁵.

Σέ ό,τι άφορα την *Άγία καί Μεγάλη Σύνοδο τής Όρθοδόξου Έκκλησίας*, ή Δ' ΠΔ καθόρισε, τό έτος 1968, μία προσωρινή διαδικασία για τις συνοδικές εργασίες, ή όποία, εϋλόγως, έλέγχεται εκ νέου, έγκρίνεται ή τροποποιεΐται σέ κάθε Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη⁴⁶. Στο πλαίσιο αυτό, οί εκπρόσωποι τών κατά τόπους Έκκλησιών άποφάσισαν τό 1968 να συγκροτήσουν μία διαρκή *Γραμματεία για την Προπαρασκευή τής Συνό-*

45. Πρβ. RAHNER-VORGRIMLER, *Konzilskompendium*, ό.π. 23-36.

46. Πρβ. Α' ΠΠΔ σιό: *Επίσκεψις* 7 (1.12.1976) 158, 2-3· 8-9 καί Δ' ΠΠΔ σιό: *Επίσκεψις* 17 (15.12.1986) 369, 2-5.

δου και να ιδρῶσουν μία *Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (ΔΠΕ)*. Ἐν τέλει, σχεδιάστηκαν *τέσσερις Προσυνοδικές Πανορθόδοξες Διασκέψεις (ΠΠΔ)*, πράγμα πὸ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὸς καὶ οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες εἶχαν λάβει τὴν ἀπόφαση μιᾶς βαθμιαίας προπαρασκευῆς καὶ διεξαγωγῆς τῆς Συνόδου τους, κάτι πὸ εἶναι ἀπολύτως εὐλόγο μετὰ τὴν μεσολάβηση 1200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν τελευταία κοινὴ Σύνοδο καὶ τὴν γενικὴ, ὀφειλόμενη σὲ ἱστορικοὺς λόγους, ἀποξένωση. Ἡ προπαρασκευαστικὴ περίοδος ἔχει ὡς ἑξῆς: Οἱ προκαθορισμένοι θεματικοὶ τομεῖς κατανέμονται στὶς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες. Αὐτὲς ἐπεξεργάζονται ἐντὸς 6 μηνῶν ἓνα προσχέδιο κειμένων, τὸ ὁποῖο ἡ Γραμματεία προωθεῖ πρὸς γνωμοδότηση στὶς ὑπόλοιπες κατὰ τόπους Ἐκκλησίες. Ἀκολούθως συνεδριάζει ἡ ΔΠΕ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓναν *ἀπεσταλμένο* (ἐπίσκοπο ἢ ἱερέα) καὶ ἓναν *σύμβουλο* (ιερέα ἢ λαϊκὸ) ἐκάστης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ ΔΠΕ ὑπόκειται στὴ Γραμματεία γιὰ τὴν Προπαρασκευὴ τῆς Συνόδου καὶ ἔχει τὸ καθῆκον νὰ συντονίζει τὶς ἐργασίες, νὰ ἐξετάζει τὰ κείμενα καὶ νὰ τὰ ἐπεξεργάζεται μὲ γνώμονα τὶς ἐπιθυμητὲς τροποποιήσεις, οὕτως ὥστε «κάθε πραγματευόμενο θέμα νὰ ἐκφράζει τὶς ὀρθόδοξες θέσεις»⁴⁷, διὰ «τῆς ἀνάδειξης τῆς ὀρθοδόξου *συναίνεσης*»⁴⁸. Ἡ διαδικασία αὐτὴ δύνата νὰ ἐπαναληφθεῖ πολλάκις, ἕως ὅτου ἐπιτευχθεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν 2/3, καὶ ἐν συνεχείᾳ συγκαλεῖται ἡ ΠΠΔ, στὴν ὁποία λαμβάνουν μέρος οἱ ἐπίσημοι διορισμένοι ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν σύμφωνα μὲ τὸ κανονιστικὸ δίκαιο. Ἡ ΠΠΔ συνέχεται σὲ γενικὲς συνελεύσεις καὶ ἐπιτροπὲς ἐργασίας, ὀρίζει τὴν ἡμερησία διάταξη τῆς ἐπομένης ΠΠΔ καὶ «συντάσσει τὸ τελικὸ κείμενο τῆς ἐκάστοτε θεματικῆς ὁμάδας», τὸ ὁποῖο ἀκολούθως –καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὁμόφωνη ἀποδοχὴ– διαβιβάζεται στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη διὰ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου⁴⁹.

Ἀναφορικὰ μὲ τὴν προπαρασκευὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ἡ Γραμματεία, ἡ ὁποία ἐδρεύει στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης, δημοσίευσε ὀρισμένες μελέτες γιὰ κάποια ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴν Σύνοδο. Σὲ αὐτὲς ὑπάρχει ἡ σαφὴς

47. Στό: *Ἐπίσκεψις* 1 (16.2.1970) 1, 3.

48. Στό: *Ἐπίσκεψις* 17 (15.12.1986) 369, 4.

49. Πρβ. στό: *Ἐπίσκεψις* 1 (16.2.1970) 1, 3. –Πρβ. καὶ BRUN MARIA, *Damaskinos Papandreou. Erster Metropolit der Schweiz 1969-2003*, Ἀθήνα 2011, 65-71 καὶ 390-407.

παραδοχή πώς η Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία –ἐλλείπει ἀντίστοιχων στοιχείων ἀπὸ πλευρᾶς Ἐπισκόπων καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ποιμνίου– ἀνέτρεξε στὴ Βατικάνεια Σύνοδο γιὰ νὰ ἐμπνευστεῖ ἀπὸ αὐτήν, πρᾶγμα, ὡστόσο, πὸ οὐδόλως σημαίνει πὸς οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου πρόκειται ποτὲ νὰ προσλάβουν «σωτηριολογικὴ σημασία» – κάτι πὸ θὰ συνιστοῦσε *condition sine qua non* γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ ὄψη μιᾶς Συνόδου⁵⁰. Ὡστόσο, ἡ Β' Βατικάνεια Σύνοδος, μόλις λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσή της, ἀξιολογήθηκε ἀπὸ ρωμαιοκαθολικοὺς θεολόγους ὡς «Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἐκκλησίας», μὲ «ποιμαντορικὸ προσανατολισμό»⁵¹. Σήμερα, ἔπειτα ἀπὸ 50 χρόνια, ἡ Σύνοδος αὐτὴ ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖται ὀρόσημο στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ ὀρθόδοξης πλευρᾶς, ἀρκετοὶ θεολόγοι ὑπογραμμίζουν πὸς μία Πανορθόδοξη Σύνοδος δύναται, τὸ δίχως ἄλλο, νὰ ἀποκτήσει καὶ ἐπίκαιρο χαρακτῆρα, σκύβοντας ἐπάνω στὰ «σύγχρονα, πιεστικά προβλήματα», διότι «οἱ πιστοὶ τῆς Ἐκκλησίας μας προσδοκοῦν ἀπὸ τὴν Σύνοδο ἓνα σωτήριο μήνυμα». Ὅμως, προσθέτουν, ἓνα τόσο μεγάλο ἐγχείρημα, ὅπως αὐτὸ τῆς διεξαγωγῆς μιᾶς Συνόδου, συνιστᾷ ἐπιπλέον «ἓνα εἶδος ἐξετάσεων ἐνώπιον τοῦ ὑπολοίπου χριστιανικοῦ κόσμου»⁵². Ὅπως ἀποδεικνύει ἡ πορεία τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου, ἡ υἱοθέτησις στοιχείων τῆς μεθόδου πὸς ἀκολούθησε ἡ Β' Βατικάνεια Σύνοδος δικαιώνεται, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ τελευταῖα χρόνια ἦταν ἀναμενόμενο νὰ ὑπάρξουν μεγαλύτερα χρονικὰ κενά. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, ἡ Γραμματεία εἶχε ἥδη καταπιαστεῖ μὲ πολυάριθμα σημαντικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀκολούθως διαβίβασε στὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο⁵³.

50. Πρβ. ΓΙΕΦΤΙΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, «Παράδοση καὶ ἀνανέωση στὸν θεσμὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων». Στό: *Συνοδικὰ* I, 65-104, ἰδίως 104· πρβ. *Συνοδικὰ* III, 141.

51. Πρβ. RAHNER-VORGRIMMLER, ὁ.π. 24.

52. ΡΑΡΑΝΔΡΕΟΥ, «Überlegungen zur Thematik», ὁ.π. 38. –Πρβ. Clément Olivier, «Tous, préparons ensemble le Concile». Στό: *Συνοδικὰ* I, 105-125.

53. Εἶναι τὰ ἀκόλουθα ἕξι θέματα: 1. Ἡμερολογιακὸ ζήτημα, 2. Κωλύματα γάμου, 3. Ἡ σημασία τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερα, 4. Οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μὲ τὸ σύνολο τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, 5. Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, 6. Ἡ συμβολὴ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας στὴν ἐπίτευξιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν καθὼς καὶ στὴν ἐξάλειψιν τῶν φυλετικῶν καὶ ἄλλων διακρίσεων.

Μία «μορφή Λειτουργίας» πρὸς ὄφελος τῶν «λαϊκῶν»;

Τὸ Διάταγμα «*Sacrosanctum Concilium*» περὶ Θείας Λατρείας, καθὼς καὶ τὸ Διάταγμα «*Lumen Gentium*» περὶ Ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως τὸ δευτέρου κεφάλαιο περὶ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἔκανε τὴν καρδιά τῶν Ὁρθοδόξων νὰ ριγῆσει⁵⁴ χάρις σὲ συγκεκριμένα σημεῖα, «τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν ἄμεσα καὶ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία» καὶ τὰ ὁποῖα, προσεγγίζοντας τὰ πράγματα ἀπὸ μία νέα ὀπτική γωνία, συντελοῦσαν στὴν ἐπίτευξη διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν⁵⁵. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς δύο θεματικὲς ἐνότητες *Ἐκκλησία καὶ Λειτουργία*, οἱ Συνοδικοὶ Πατέρες, ὡς γνωστόν, τίμησαν σὲ πολλὰ σημεῖα τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοση, ἀλλὰ ἀπευθύνθησαν καὶ στοὺς πιστοὺς καὶ στὶς ἀνάγκες τοὺς, θέλοντας νὰ τοὺς παραχωρήσουν μία πιὸ συγκεκριμένη θέση στὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως ἐλέχθη, τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα ἐκτιμήθηκαν δεόντως ἀπὸ ὀρθόδοξης πλευρᾶς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὸν καιρὸ ἄρχισαν νὰ ἀκούγονται φωνὲς ἀμφισβήτησης, οἱ ὁποῖες διαπίστωναν ἀμφίβολες τάσεις ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένη ὑλοποίησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου⁵⁶. Ὡς ἐξαιρετικὰ θετικὴ ἐκτιμήθηκε ἡ ἀπόφασις ποὺ ἐπιτρέπει τὴν χρῆσιν τῆς *μπτρικῆς γλώσσας κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία*⁵⁷, μία πάγια ποιμαντορικὴ ἀπαίτησις, ἡ ὁποία, ἄς σημειωθεῖ, γίνεται σὲ μεγάλο βαθμὸ σεβαστὴ στὴν ὀρθόδοξη Θεία Λειτουργία – ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς δυσκολίες κατανόησης, λόγου χάριν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς σλαβικῆς γλώσσας καὶ τῆς ἑλληνικῆς λειτουργικῆς γλώσσας. Αὐτὸ ἔμοιαζε ἀπολύτως εὐλόγο καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν *Διασπορά*, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ «μεγαλότερη συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν λει-

54. Πρβ. σχετικὰ τὴν ἐμπεριστατωμένην συμβολὴν τοῦ Μητροπολίτη Ἰγνατίου (Γεωργακόπουλου) Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ, Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν σύγκλησιν τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου. Στό: *Θεολογία* 85 (Ἀθήνα 2014) 1, σσ. 131-139.

55. THEODOROU EVANGELOS, «Zur Konstitution über die heilige Liturgie». Στό: PAPANDEOU, *Stimmen der Orthodoxie*, ὁ.π. 93-107· ἐδῶ 97-98.

56. Πρβ. PILIPENKO, ὁ.π. Ἐξετάζει τὴν «τάσιν λειτουργικοῦ πειραματισμοῦ», τὰ «ἐσφαλμένα» τελετουργικὰ σχήματα καὶ «ἕναν δογματικὸ ἀναγωγισμό» (509), ὡσὸσο ἀξιολογεῖ θετικὰ τὴν σύνδεσιν «Λειτουργίας καὶ Ἐκκλησίας», τὴν Λειτουργία ὡς «κορύφωσις, πρὸς τὴν ὁποία τείνει τὸ δρᾶν τῆς Ἐκκλησίας» (SC 10), καὶ διὰ τῆς ὁποίας «ὅλοι οἱ πιστοὶ προορίζονται ἀπὸ τὸν Κύριον γὰρ τὴν τελειότητα ἐν Χριστῷ» (LG 11).

57. Πρβ. SC 36. - Ὁ Εὐδ. Θεοδώρου ἐπισημαίνει πὸς οἱ δύο Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων, ὁ Κόριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, «θὰ χαίρονται πολὺ», διότι ἦδη κατὰ τὸν 8ο αἰῶνα «ἐρίζαν τὸν σπῆρον» γὰρ μία κατανοητὴ λειτουργικὴ γλῶσσα. (Πρβ. ὁ.π. 96).

τουργική ζωή και συνολικά στην ζωή της Ἐκκλησίας»⁵⁸. Σὲ αὐτὸ τὸ σημείο, ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαπίστωση πὼς μία τόσο «ἀθώα» ἀπαίτηση –εἰδικὰ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀρθόδοξη Διασπορά– συναντᾷ σήμερα περισσότερες δυσκολίες ἀπ’ ὅσες θὰ ἀνέμενε κανεὶς.

Μία πιθανὴ «λειτουργικὴ μεταρρύθμιση», καθὼς καὶ ἡ «καλύτερη συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν ζωή τῆς Ἐκκλησίας» εἶχαν προταθεῖ ἤδη κατὰ τὴν Α΄ ΠΔ τὸ ἔτος 1961⁵⁹, ὡστόσο ἡ Α΄ ΠΠΔ, τὸ ἔτος 1976, δὲν τὰ συμπεριέλαβε στὸν θεματικὸ κατάλογο⁶⁰ τῆς σχεδιαζόμενης Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου. Καὶ τοῦτο, διότι διαπιστώθηκε πὼς –«κατ’ ἀρχὴν»– ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία «δὲν χρῆζει “λειτουργικῆς μεταρρύθμισης”» καὶ πὼς, ἐπιπλέον, «οὐδεμία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» πῆρε ποτὲ θέση σὲ θέματα ποὺ ἄπτονται τῆς Θείας Λειτουργίας⁶¹. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ, ὀρισμένα νέα ἐρεθίσματα ναὶ μὲν εἶναι ἀναγκαῖα κατὰ καιροὺς, ἐν τούτοις αὐτὰ πῆγάζαν πάντοτε στὴν Ἱστορία ἀπὸ διάφορα «κέντρα μὲ πνευματικὴ ἀκτινοβολία», τὰ ὁποῖα εἶχαν γόνιμο ἀντίκτυπο στὴν Θεία Λειτουργία⁶². Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἄποψη αὐτῆ, ἀκούστηκαν καὶ ἀρκετὲς φωνὲς ποὺ ἰσχυρίστηκαν πὼς ἡ *συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στὴν ζωή τῆς Ἐκκλησίας* ὀφείλε ἀπαραιτήτως νὰ ἀναβαθμιστεῖ, ἀποκρούοντας τὸ ἐπιχείρημα πὼς αὐτὸ δὲν συνιστοῦσε «φλέγον ζήτημα»⁶³. Οἱ φωνὲς αὐτὲς ἐστίαζαν σὲ πολὺ συγκεκριμένες συνέπειες, οἱ ὁποῖες ἐνδεχομένως νὰ εἶχαν ἀρνητικὸ ἀντίκτυπο στὴν Ἐκκλησία. Τόνιζαν πὼς ἡ μᾶλλον παθητικὴ θέση τῶν λαϊκῶν θὰ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσει στὴν ἀπομάκρυνση τῶν πιστῶν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, καθὼς δὲν θὰ αἰσθάνονταν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ⁶⁴. Ἐάν, ὅπως ἐπεσήμαιναν, δὲν δινόταν ξανά στοὺς λαϊκοὺς ἡ ἀρμόζουσα θέση *μὲ ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα* ποὺ αὐτὴ συνεπάγεται –καὶ τὰ ὁποῖα, «μὲ θεϊκὴ ἐντολή» καὶ σύμφω-

58. WAGNER GEORGES (Bischof von Eudokia), «Réflexions sur la liste des thèmes du Saint et Grand Concile de l’Eglise orthodoxe». Στό: *Ἐπίσκεψις* 4 (4.9.1973) 14.

59. Πρβ. στό: *Συνοδικὰ* III, 124.

60. Πρβ. ὁ.π. 114.

61. WAGNER, ὁ.π. 13.

62. Τέτοια κέντρα ἦταν, λόγου χάριν, ὁ Ναὸς τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Σάββα στὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Μονὴ Σιουδίου ἢ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως (πρβ. *Συνοδικὰ* III, 145, σμ. 44).

63. Πρβ. KARMIRIS JEAN, «La place des laïcs dans l’Eglise orthodoxe contemporaine». Στό: *Ἐπίσκεψις* 3 (28.3.1972) 8.

64. Πρβ. MATSOUKAS ΝΙΚΟΣ, «Memorandum». Στό: *Συνοδικὰ* III, 146.

να με την αποστολή τους, πράγματι κατείχαν ἕως καὶ τὸν 3ο π.Χ. αἰῶνα– θὰ ἀμβλυνόταν ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ τους συνείδηση, πρᾶγμα ποῦ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ ἀδιαφορία, ἀποξένωση ἀλλὰ καὶ ἐχθρότητα, μὲ ἐνδεχόμενη τελικὴ κατάληξη ὡς καὶ τὴν παρακμὴ τῆς Ἐκκλησίας. «Ἡ φύση καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας ἀπαγορεύουν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ νὰ εἶναι μονοπώλιο τῶν ἱερέων εἰς βᾶρος τῶν λαϊκῶν»⁶⁵. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὀρθόδοξοι θεολόγοι διαπιστώνουν πὼς ἡ θέσις τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου *ἐναρμονίζεται* μὲ τὸ ὀρθόδοξο ἀνατολικὸ πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ὅλοι οἱ πιστοὶ ὀφείλουν «νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν ὀλοκληρωμένη, συνειδητὴ καὶ ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὰ λειτουργικὰ μυστήρια, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ἴδια ἡ φύσις τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ ὅπως δικαιούται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ πράττει ὁ χριστιανικὸς λαὸς (...) χάριν τοῦ Βαπτίσματος»⁶⁶. «*ὑποκείμενο*» τῆς Θείας Λειτουργίας δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον ὁ κληρὸς, ἀλλὰ ἡ «Ἐκκλησία» ὡς ὅλον, μὲ τὴν ιδιότητά της τοῦ «ἱερατικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ»⁶⁷.

Ἄν καὶ τὸ θέμα «λαϊκοί» παραμένει ἀποκλεισμένο ἀπὸ μία ἐνδεχόμενη ἐξέταση διαφόρων θεμάτων σὲ πανορθόδοξο ἐπίπεδο, οἱ ἐπίμονες τοποθετήσεις ὀρθοδόξων θεολόγων δὲν ἔμειναν ἄκαρπες, ἂν κανεὶς λάβει ὑπ' ὄψιν ὅτι σὲ κατὰ τόπους Ἐκκλησίες εἶναι σήμερα αὐτονόμο νὰ ψάλλεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος –κληρὸ καὶ λαϊκούς– τὸ *Πιστεύω* καὶ τὸ *Πάτερ ἡμῶν*. Σὲ ὀρισμένες Ἐκκλησίες εἶναι ἐπίσης σύνθησις οἱ γυναῖκες νὰ εἶναι πλέον μέλη χορωδιῶν –κυρίως στὴν ρωσικὴ παράδοσις– ἢ νὰ κατέχουν θέσις διευθύντριας χορωδίας⁶⁸.

Διάλογος μεταξὺ Ἐκκλησιῶν – ἀδιέξοδο ἢ κοινὴ πορεία;

Ἦδη καὶ ἡ Α' ΠΠΔ, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ ἔτος 1976, διαπίστωσε πὼς μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσι τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου οἱ σχέσεις μεταξὺ Ὀρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας «εἰσῆλθαν σὲ μία ἐντελῶς νέα

65. KARMIRIS, ὁ.π. 8-9.

66. SC 14.

67. JUNGSMANN J.A., Kommentar zu SC 14. Στό: LThK 12 (1986) 28. Παρβ. LG 10. – Παρβ. THEODOROU, ὁ.π. 102.

68. Ὡς γνωστόν, ἡ διεύθυνσις χορωδίας εἶναι ἓνα ἄκρως σημαντικό ἀξίωμα, διότι δὲν ὑπάρχει ὀρθόδοξη Θεία Λειτουργία χωρὶς χορωδία, ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ ἔχει ἀναλάβει τὸ μέρος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

περίοδο»⁶⁹. Ὡς γνωστόν, ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐγκαινιάσθηκε τὸ ἔτος 1980. Ἐπειτα ἀπὸ μία πολλὰ ὑποσχόμενη ἔναρξη⁷⁰, ὁ Διάλογος αὐτὸς εἰσῆλθε σὲ δύσκολη φάση⁷¹. Σήμερα τίθενται τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα: «Ποιά θὰ εἶναι ἡ συνέχεια;» καὶ «Πῶς θὰ βρεθεῖ λύση στὸ ἀδιέξοδο ἐνὸς στάσιμου Διαλόγου;». Ἐνας εἰλικρινὴς καθορισμὸς τῶν θεωρητικῶν ζητημάτων, ὅπως «αἴτιο», «στόχος» καὶ «μέθοδος», ὀφείλει νὰ εἶναι ἐκ νέου ἀνοικτὸς σὲ ἀπροσδόκητα ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα, μὲ πίστη στὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτοῦν τόλμη καὶ ἀνοικτὸ μυαλό, προκειμένου νὰ ἀναζητηθοῦν νέοι δρόμοι. Πολὸ καιρὸ πρὶν τὴν ἔναρξη τοῦ Διαλόγου, ὀρθόδοξοι θεολόγοι εἶχαν διατυπώσει σκέψεις ὡς πρὸς τὸ μέλλον ἐνὸς πιθανοῦ Διαλόγου μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἐδῶ θὰ παραθέσουμε δύο ἐξ αὐτῶν, οἱ συλλογισμοὶ τῶν ὁποίων θὰ μπορούσαν, εἰδικὰ σήμερα, νὰ ἀποτελέσουν «δεξαμενὴ» γιὰ μία νέα ἀφετηρία!

Γιὰ τὸν Στυλιανὸ Παπαδόπουλο ἡ προσέγγιση τῆς ἐνότητας στὴν πίστη δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπλῶς μὲ τὴ γεφύρωση τῶν διαφορῶν, παρὰ «μόνον μὲ δυναμικὴ ὑπέρβαση». Τοῦτο σημαίνει «τὴν στροφὴ τῆς θεολογίας ἀπὸ τὸ παρελθὸν στὸ παρόν... ὄχι χωρὶς ἐσχατολογικὸ προσανατολισμό», συν-ἐστιάζοντα πάντοτε καὶ στή «λύση σύγχρονων προβλημάτων». Μόνον μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο στὸ μέλλον, ὅπως λέει, εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπέρβαση τοῦ παρελθόντος· ἡ ἀντίστροφη ἀκολουθία εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ οὐτοπικὴ καὶ δὲν θὰ ἀποφέρει καρπούς. Ὁ «Διάλογος τῆς Ἀγάπης» πρέπει νὰ συνεχιστεῖ, ὅπως τονίζει, προκειμένου νὰ οἰκοδομηθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ νὰ καταστεῖ ἐφικτὴ ἡ προθυμία υἱοθέτησης νέων πραγμάτων. «Οἱ θεολόγοι τῆς διαιρεμένης Ἐκκλησίας πρέπει νὰ συναντηθοῦν (...) πρὸς ἀναζήτησι τῆς Θελήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα σήμερα θλίβουν τὴν καρδιά τῶν πιστῶν»⁷².

Ὁ Μητροπολίτης Δαμασκηνὸς Παπανδρέου διαπιστώνει, κατ' ἀρχάς, πὼς «σχεδὸν σὲ καμία ἐποχὴ» δὲν ὑπῆρξε «ἀπόλυτη δογματικὴ συμφωνία»

69. *Συνοδικὰ* III, 103.

70. Πρβ. *Dokumente wachsender Übereinstimmung*, τόμ. 2, 526-567.

71. Ὁ βασικὸς λόγος γι' αὐτὸ εἶναι οἱ ἀρνητικὲς συνέπειες τῆς Οὐνίας καὶ τοῦ προσοπλισμοῦ, παράλληλα μὲ μία γενικὴ ὑποχώρησι τῆς σιγάτης ὑπὲρ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ.

72. PAPAPOPOULOS STYLIANOS, «Beitrag zur Theologie der Einheit. Zum Dekret über den Ökumenismus». Σιτό: PAPANDEOU, *Stimmen der Orthodoxie*, ὁ.π. 141-186· ἰδίως 147, 161 κ.έ.

μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης. «Οἱ ποικίλες ὄψεις τοῦ ἰδίου Μυστηρίου (τῆς πίστεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας) τύγχαναν διαφορετικῆς ἀνάγνωσης, καὶ μολαταῦτα οἱ διάφορες παραδόσεις (...) δὲν ἀπέκλειαν ἢ μία τὴν ἄλλη». Προκειμένου νὰ γίνουν βήματα πρὸς τὸν δρόμο τῆς ἐνότητας –καὶ προπα- ντὸς ἐπειδὴ «ἡ ρίζα τῆς διαίρεσής μας βρίσκεται στὴν Ἱστορία»– ὁ Μητρο- πολίτης Δαμασκηνὸς Παπανδρέου εἶναι τῆς ἄποψης –σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ ποὺ προτείνει ὁ Στυλιανὸς Παπαδόπουλος– πὼς ὀφείλει κανεὶς νὰ λάβει ὑπ’ ὄψιν καὶ τὶς πηγές, τὴν ἀρχαία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τὴν Ἱστορία καὶ τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κατανοήσει καλύτερα τὴν παρούσα κατάσταση καὶ πὼς, σὲ ἀντίθετη περίπτωση, κινδυνεύει νὰ «ἀξιολογεῖ καὶ νὰ κρίνει» ἄλλες Ἐκκλησίες σύμφωνα μὲ τὶς «δικές του συνήθειες – ὡσὰν τὰ πράγματα νὰ τύγχαναν ἀνέκαθεν τῶν ἰδίων χειρισμῶν ὅπως σήμερα». Ἕνας ἀληθινὸς Διάλογος, ὅπως ἰσχυρίζεται, δὲν ἀποσιωπᾷ καὶ δὲν κατα- πνέζει ὑπαρκτὲς ἀντιθέσεις. Ὁ «νεκρὸς διάλογος κωφῶν ἢ ἡ νεκρὴ ἀντιπα- λότητα» πρέπει νὰ δώσουν τὴ θέσιν τοὺς σὲ «μία ζωντανὴ ἀντιπαράθεση» ἢ «ἐπιθετικὴ ἐπιβολή» ἢ ἡ «ἀμοιβαία πολεμικὴ μὲ τὸν μανδύα τοῦ Οἰκου- μενισμοῦ» ἀντιβαίνει σὲ μία «ἐλεύθερη συνάντηση». Γιὰ ἓνα κοινὸ «ἄνοιγ- μα τοῦ δρόμου», συνεχίζει, ἐπιβάλλεται ἐπιπλέον νὰ ὑπάρχει ἀμοιβαία ὑποστήριξη καὶ αἴσθημα εὐθύνης. Καί, καταλήγοντας, λέει πὼς ἓνα πρᾶγμα εἶναι καὶ παραμένει σίγουρο: «Ὁ Διάλογος καὶ ἡ Ἐνότητα τῆς Ἐκ- κλησίας προϋποθέτουν τὴν ἐνότητα στὶς καρδιές»⁷³.

Ἄς ἐλπίσουμε καὶ ἄς εὐχνηθοῦμε, λοιπὸν, πὼς τὰ ἀμοιβαία ἐρεθίσματα καὶ ὁ γόνιμος διάλογος, ποὺ ἔχουν τὴν ἀρχὴ τοὺς κυρίως στὴν πρὸ πεντη- κονταετίας διεξαχθεῖσα Β΄ Βατικάνεια Σύνοδος, θὰ συνεχίσουν νὰ ἐμπνέ- ουν τὴν ἀνταλλαγὴ καὶ τὴν ἀμοιβαία προσέγγιση μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

73. PAPANDEOU, «Überlegungen nach Uppsala», 442-451.